

1935], s. 128-142) Muhammed Zühre el-Bâbâ yeniden neşretmiş (*Min Mû'ellefâtı İbn Sînâ et-tıbbiyye* içerisinde, s. 195-206), Medyen b. Abdurrahman et-Tabîb el-Kûsûnî de şerhetmiştir (Râgıb Paşa Ktp., nr. 1482). 90. *Urcûze İa'îfe fî veşâyâ İbukrât*. Doksan üç beyitten ibaret olup B. Kuhne tarafından İspanyolca çevirisi ve bir giriş yazısı ile birlikte neşredilmiştir (*Homenaje al Prof. D. Cabanelas Rodrigues* içerisinde, Granada 1987, II, 343-366). 91. *el-Kûlenc*. Üç bölümden meydana gelen eser kolik hastalığı hakkındadır. M. Hammâmî'nin sadece ikinci bölümünü yayımladığı risâlenin (*Kitâbü'l-Kûlenc li-Ebû Bekir er-Râzî ma'a dirâse mu'âbele li-risâlatı İbn Sînâ* içerisinde, Aleppo 1983, s. 144-175) tam neşri bir girişle birlikte D. Tihâmerî tarafından gerçekleştirilmiştir (MMMAR, XXX [Küveyt 1986], s. 9-17, 441-501). 92. *en-Nabz*. Dokuz bölümden oluşan bu Farsça risâleyi (Tahran 1317/1899, 1330/1911) G. Scrimieri İtalyanca'ya çevirmiştir (*Degli Studi su Ibn Sînâ: I. Teoresi Fisica* içerisinde, Levante 1973, s. 212-232). 93. *el-Hindibâ*. Hindibadan (marul) faydalanma yöntemiyle ilgili bir soru üzerine İbn Sînâ'nın 405 (1014) yılında kaleme aldığı risâle Rifat Bilge tarafından Türkçe çevirisiyle birlikte neşredilmiştir (Ünver, s. 10-23). 94. *el-'Urûku'l-mefsûde (el-Faşd)*. Pek çok yazma nüshası günümüze ulaşan risâleyi (TSMK, III. Ahmed, nr. 3447; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4829, 4849; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2748, 4894) Hazmi Tura Türkçe'ye tercüme etmiştir (a.g.e., s. 39-47).

Bunların dışında İbn Sînâ'nın çeşitli kütüphanelerde birçok risâlesi bulunmaktadı. Ayrıca *Risâle-i Cûdiye*, *Risâle-i Nefs*, *Risâle-i Ender Hâkikiyât* ve *Keyfiyât-ı Silsile-i Mevcûdât* ve *Teselsül-i Esbâb* ve *Müsebbebât*, *Mi'yârü'l-ukûl*, *Qurâza-i Tabî'iyyât*, *Künûzü'l-mu'azzamîn*, *Zafername* ve *Mi'râcnâme* gibi filozofa aidiyeti şüpheli birçok Farsça eser Encümen-i Âsar-ı Millî tarafından Tahran'da neşredilmiştir (1330-1331 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sînâ, *Resâ'il* (nşr. Hilmi Ziya Ülken), İstanbul 1953, I-II; a.mlf., *el-Urcûze fî't-tıbb* (nşr. Muhammed Zühre el-Bâbâ, *Min Mû'ellefâtı İbn Sînâ* içinde), Halep 1984, neşredenin girişi, s. 77-87; a.mlf., *el-Kânûn Fi't-Tıbb* (trc. Esin Kâhya), Ankara 1995, tercüme edenin girişi, s. 27-43; a.mlf., *el-Ahlâk: İbn Sînâ'nın Şimdiye Kadar Bilinmeyen Yeni Bir Ahlâk Risâlesi* (neşre

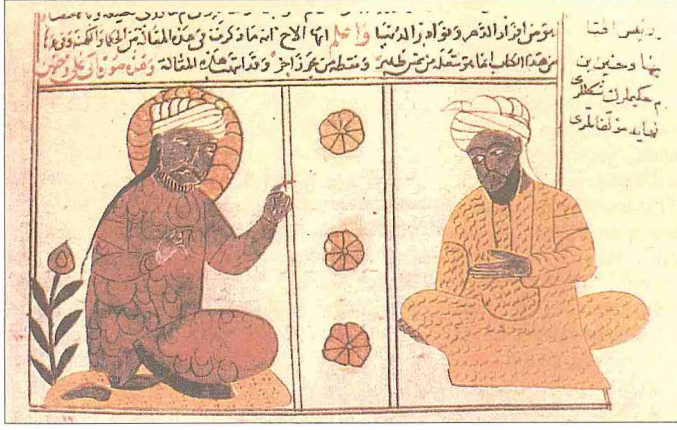
haz. ve trc. Bekir Karlığa), İSAM Ktp., nr. 23582, tür.yer.; Ali b. Zeyd el-Beyhakî, *Târîhu hûkema'î'l-İslâm* (nşr. Memdûh Hasan Muhammed), Kahire 1417/1996, s. 65-81; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-ulemâ*, s. 268-278; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, s. 437-459; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 157-162; A.-M. Goichon, *Introduction à Avicenna, son épître des définitions*, Paris 1933, XXVI-XXXVII; a.mlf., "Philosophie et histoire des sciences", *Les cahiers de Tunisie*, IX, Tunis 1955, s. 17-39; a.mlf., "Hayy b. Yakzân", *EP* (İng.), III, 330-333; a.mlf., "İbn Sînâ", a.e., III, 941-947; Osman Ergin, "İbni Sina Bibliyografyası", *Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sina: Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, İstanbul 1937, s. 3-80; a.mlf., *İbni Sina Bibliyografyası*, İstanbul 1956; Brockelmann, *GAL*, I, 589-600; *Suppl.*, I, 812-828; Abdurrahman Bedevî, *Aristo'nde'l-'Arab*, Kahire 1947, tür.yer.; G. C. Anawati, *Mû'ellefâtı İbn Sînâ*, Kahire 1950; Fuâd Seyyid, *İbn Sînâ: Mû'ellefâtühü ve şürûhuha'l-ma'fûza bi-Dâri'l-kütübi'l-Mişiyye*, Kahire 1370/1950; Said Naficy, *Bibliographie des principaux travaux européens sur Avicenna*, Tahran 1953; Yahyâ Mehdevî, *Fihrist-i Nüşahâ-yı Muşannefâtı İbn Sînâ*, Tahran 1954; A. Süheyl Ünver, *İbni Sina: Hayatı ve Eserleri Hakkında Çalışmalar*, İstanbul 1955, tür.yer.; Sezgin, *GAS*, VII, 223; Ullmann, *Die Medizin*, s. 152-156; Mübahat Türker Küyel, "İbn Sînâ 'On Sorunun Karşılıkları' nı Beyrûnî İçin mi Yazmıştır?", *Beyrunî'ye Armağan*, Ankara 1974, s. 83-118; H. Corbin, *Avicenna and the Visionary Recital* (trc. Willard R. Trask), Texas 1980, tür.yer.; Hasan Âsi, *et-Tefsîrü'l-Kur'ânî ve'l-lugâtü's-sûfiyye fî felsefeti İbn Sînâ*, Beyrut 1403/1983; a.mlf., *Tisû resâ'il fi'l-hikme ve't-tabî'iyyât ve kışşatü Selâmân ve Ebsâl li's-Şeyhî'r-Re'îs*, Beyrut 1406/1986; Saime İnal-Savi, "İbni Sînâ ve Farsça Rubailer", *Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu Bildirileri: 17-20 Ağustos 1983* (haz. Müjgin Cunbur – Orhan Doğan), Ankara 1984, s. 455-465; Ekmeleddin İhsanoğlu, "İbni Sînâ ve el-Kimya Hakkındaki Görüşleri ile İlgili Yeni Bir Değerlendirme", a.e., s. 105-115; Muhammed H. Araksûsî – Hasan M. Osman, *İbn Sînâ ve'n-nefsü'l-insâniyye*, Beyrut 1406/1986, s. 69-108; Mâcid Fahrî, *İslâm Felsefesi Tarihi* (trc. Kasım Türhan), İstanbul 1987, s. 106-108; Abdülmeir Z. Şemseddin, *el-Mezhebü't-terbevî'inde İbn Sînâ min hilâli felsefetihi'l-'ameliyye*, Beyrut 1988; Mehmet N. Bolay, *İbn-i Sînâ*, Ankara 1988; D. Gutas, *Avicenna and The Aristotelian Tradition*, Leiden 1988, tür.yer.; a.mlf., "Avicenna", *Elr*, III, 81-83; Charles E. Butterworth, "The Study of Arabic Philosophy Today", *Arabic Philosophy and the West* (ed. Therese-Anne Druart), Washington 1988, s. 67-73; a.mlf., "The Study of Arabic Philosophy Today-Appendix (1983-87)", a.e., s. 122-128; J. L. Janssens, *An Annotated Bibliography on Ibn Sînâ (1970-1989)*, Leuven 1991; L. E. Godman, *Avicenna*, London 1992, tür.yer.; Ahmet Özcan, *İbn Sînâ'nın el-Hikmetü'l-Meşrikiyye Adlı Eseri ve Tabiat Felsefesi* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Marie-Therese d'Alverny, *Avicenna En Occident*, Paris 1993, tür.yer.; S. Hossein Nasr, *The Islamic Intellectual Tradition in Persia* (ed. M. Amin Razavi), Great Britain 1996, s. 66-91, 100-

102; İlhan Kutluer, *İslâm'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, İstanbul 1996, s. 61-104; Ali Asgar Hikmet, "Tefâsir-i Ebû 'Alî Sînâ ez Kur'ân-i Mecid", *Mecelle-i Dânişgede-i Edebiyyât*, IV, Tahran 1333/1914, s. 41-60; Ahmed Ateş, "İbn Sina ve Elkimya", *AÜİFD*, IV (1952), s. 47-70; a.mlf., "Risâlat al-İksîr", *TM*, X (1953), s. 27-54; a.mlf., "Hikmetü'l-mevt Risâlesi İbn Sînâ'nın mıdır?", *TD*, IX (1954), s. 15-22; Hilmi Ziya Ülken, "İbn Sînâ'nın Tıbbî Dâir Bir Münakaşası", *TM*, XI (1954), s. 101-114; Marion Soreth, "Text-Und Quellenkritische Bemerkungen Zu Ibn Sînâ's Risâla Fi'l-Isq", *Oriens*, XVII (1964), s. 118-131; S. Pines, "İbni Sînâ ve Risâletü'l-Fûsus Fi'l-Hikme'nin Yazarı" (trc. Kifayet Özyayın), *AÜİFD*, XIX (1973), s. 193-196; Selâmân Katâyê, "Kitâbü'l-Kânûn fi't-tıbb li'bn Sînâ", *Âdiyyâtü Haleb*, I, Halep 1975, s. 109-125; Tazim-Uddin Siddiqi, "A New Critical Edition of Ibn Sînâ's Al-Qânûn fi'l-tıbb and Its English Translation", *Studies in History of Medicine*, I/2, New Delhi 1977, s. 278-297; S. Riaz Ali Perwaz, "İbn Sînâ's Medical Works", a.e., V/4 (1981), s. 278-297; Nihat Keklik, "Türk-İslâm Filozofu İbn Sînâ: Hayatı ve Eserleri", *Felsefe Arşivi*, XXII-XXIII, İstanbul 1981, s. 2-44; İbrahim Madkur, "Al-Shifa: The World in a Book", *Muslim World League Journal*, IX/3, Makkah 1982, s. 45-47; Hakim M. Said, "The Canon of Medicine", a.e., IX/7 (1982), s. 43-47; Ebû Ferrâs es-Sibâi, "Esbâbü hüdûşî'l-hurûf", *el-Kitâb*, I, Kıbrıs 1985, s. 83-88; Ali Durusoy, "İbn Sînâ'nın Mantıkü'l-meşrikiyyin'i Üzerine Bir İnceleme", *Yedi İklim*, VIII/56, İstanbul 1994, s. 56-60; VIII/57, s. 54-61; VIII/59 (1995), s. 57-66; Pierre Lory, "Avicenne et le soufisme: A Propos de la Risâla Nayrûziyya", *BEÖ*, XLVIII (1996), s. 137-144; G. J. Fisher, "Historical and Bibliographical Notes", *Islamic Medicine* (ed. Fuat Sezgin), X, Frankfurt 1996, s. 156-166; Bekir Karlığa – Aykut Kazancıgil, "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi ve İbn Sînâ'nın Yeni Bir Ahlâk Risâlesi", *Tip Tarihi Araştırmaları*, VI, İstanbul 1996, s. 121-142; Muhammed Sâbit el-Fendî, "İbn Sînâ", *DMİ*, I, 203-210; Muhammed H. Rûhânî, "Hüdûdü'l-eşyâ", *DMT*, VI, 141; a.mlf., "Hikmet-i Bû 'Alî Sînâ", a.e., VI, 438-439; Albert Z. Iskandar, "İbn Sînâ: Medicine", *DSB*, XV, 498-501; Muhsin Mahdi, "Avicenna", *Elr*, III, 66-67; Sh. B. Abed, "Avicenna", a.e., III, 70-71; G. Saliba, "Avicenna", a.e., III, 88-92; B. Musallam, "Avicenna", a.e., III, 94-99; M. Achena, "Avicenna", a.e., III, 99-104.

ÖMER MAHİR ALPER

Etkileri. İbn Sînâ'nın Aristo mantığı ile tabiat bilimi ve felsefesi, Batlamyus astronomisi, Galen tıbbı, Öklid geometrisinden oluşan toplu kâinat tasvirinin Ortaçağ'daki mükemmel sentezini ifade eden bilim ve düşüncesi Doğu'da ve Batı'da büyük bir ilgi ve hayranlık uyandırmıştır. Daha sonra İslâm dünyasında kendini İbn Sînâci şeklinde tanımlayan veya karşıtlarının İbn Sînâci olarak takdim ettiği belli bir fikir akımına rastlanmazsa da "hükemâ" veya "felâsife" diye nitelenen önem-

İbn Sînâ'yı
Huneyn
b. İshak ile
gösteren
minyatür
(İbn Zünbül
el-Mahallî,
*el-Kānūn
fî'd-Dünyâ*,
TSMK,
Revan Köşkü,
nr. 1638,
vr. 284^b)

li bir grubun genellikle Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ çıktırını izlediği görülmektedir. Hemen hemen her dönemde İbn Sînâ'nın fikirleri doğrultusunda düşünce geliştiren, zaman zaman onun fikirlerini benimseyen, bazen da ona karşı çıkan, fakat karşı çıkarken bile birçok noktada onun tesiri altında kalan önemli bir düşünürler grubu var olmuştur. Ayrıca onun İslâm dünyasındaki etkileri yalnız Ortaçağ boyunca devam etmekle kalmamış, çeşitli değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir.

1. İslâm Dünyasındaki Etkileri. İbn Sînâ'nın Ortaçağ bilim ve düşüncesinin özeti sayılan eserlerinin ve fikirlerinin zengin kapsamı, onun çevresinde geniş bir öğrenci kitlesinin toplanmasına sebep olmuştur. Öğrencileri arasında kendisini aşan veya onun düzeyine ulaşanlar bulunmasa da onun fikirlerinden yararlanmış olan düşünürler daha sonraki yüzyıllarda İslâm bilim ve düşüncesini geliştirip yaygınlaştırmıştır. Filozofun izinden giden öğrencilerinin başında aynı zamanda arkadaşı ve yardımcısı olan Ebû Ubeyd el-Cûzcânî gelir. İbn Sînâ'nın 403 (1012) yılında ikinci defa Dihistan'dan Cûzcân'a gidişinde onunla tanışan ve ölümüne kadar yanından hiç ayrılmayan Cûzcânî bir yandan üstadının eserlerini derlemek, yazıya dökmek, önsöz yazarak zenginleştirmek gibi katkılarda bulunurken öte yandan hocasının yazmayı düşünüp de yazmadığı konularda onun fikirleri ışığında eserler kaleme almış, hatta kitaplarına ekler yazmıştır. Fakat onun hocasına yaptığı en büyük hizmet, *Sîretü's-Seyhî'r-Re'îs* (Sergüzeşt) adıyla kaleme aldığı İbn Sînâ biyografisidir. İbn Sînâ'nın diğer bir öğrencisi İsfahanlı İbn Zeyle'dir. Filozofun *eş-Şifâ*'daki açıklamaları doğrultusunda mûsiki konusunda *el-Kâfi* adlı bir eser ve hocasının *Hay b. Yakzân* ri-

sâlesine bir şerh kaleme almış olan İbn Zeyle'nin, arkadaşı Behmenyâr b. Merzûbân ile birlikte İbn Sînâ'ya bazı konularda sorular yönelttiği, onun da *el-Mûbâhâşât* başlığı altında toplanan mektuplarında bu sorulara cevaplar verdiği bilinmektedir. Filozofun öğrencilerinden Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ma'sûmî hocasının, "Eflâtun için Aristo ne ise Ma'sûmî de benim için odur" şeklindeki takdirine mazhar olmuştur. Ebû Reyhân el-Bîrûnî'nin İbn Sînâ'nın fikirlerini eleştirmesi üzerine filozofun cevap vermekten kaçındığı ve onun yerine Ma'sûmî'nin cevap verdiği söylenmektedir (Beyhaki, s. 95-96). İbn Sînâ'nın fikirlerini kendinden sonraki nesillere ulaştıran en bilgili öğrencisi şüphesiz ki Ebû'l-Hasan Behmenyâr b. Merzûbân'dır. Behmenyâr, İbn Sînâ ile Şemsüddeve'nin veziri olduğu sırada Hemedan'da tanışmıştı. *el-Mûbâhâşât*, filozofun diğer öğrencileri yanında en çok Behmenyâr ile yazışmalarından meydana gelmiştir. İbn Sînâ'nın öğrenci silsilesi ve fikirleri daha ziyade Behmenyâr vasıtasıyla devam ederek İslâm dünyasına dağılmıştır. Bunlardan en önemlisi Ebû'l-Abbâs Fazl b. Muhammed el-Lükerî'dir. Horasan bölgesinde İbn Sînâ felsefesini yaymış olan Lükerî, hocası Behmenyâr'a dayanarak İbn Sînâ'nın *et-Ta'likât* adlı eserini alfabetik sıraya koymuştur. Eserlerinde ve derslerinde İbn Sînâ geleneğini yaşatan bu zatın pek çok öğrenci yetiştirdiği anlaşılmaktadır. İbn Sînâ geleneği, özellikle Lükerî'nin yetiştirdiği Efdalüddin el-Gilânî'nin öğrencisi olup filozofun *en-Necât*'ına yazdığı şerh ile meşhur olan Ebû Ali Sadreddin Muhammed b. Hârisân es-Serahsî ile devam eder. Nitekim onun öğrencilerinden Ferîdüddin Dâmâd en-Nisâbü'rî, Nasîrüddîn-i Tûsî'nin de hocasıdır. Nûrullah et-Tüsterî (eş-Şüsterî) bu silsileyi İbn Sînâ'ya kadar

şu şekilde sıralamaktadır: Nasîrüddîn-i Tûsî, Ferîdüddin Dâmâd en-Nisâbü'rî, Sadreddin es-Serahsî, Efdalüddin el-Gilânî, Ebû'l-Abbâs el-Lükerî, Behmenyâr, eş-Şeyhü'r-Reîs Ebû Ali İbn Sînâ (*Mecâlisü'l-mü'minin*, II, 203). Böylece XIV. yüzyıla ulaşan silsile buradan Anadolu'ya geçecektir. Nasîrüddîn-i Tûsî'nin iki öğrencisi Necmeddin Ali b. Ömer el-Kâtibî el-Kazvîni ile Kutbüddîn-i Şîrâzî, Fahreddin er-Râzî ile gelen İbn Sînâ etkilerini daha sonraki yıllara, özellikle Şîr İran bölgesiyle Sünnî Osmanlı dünyasına aktaran iki önemli şahsiyettir (Abdüllemîr el-A'sem, s. 63).

İbn Sînâ'nın fikirlerinin X. yüzyıl boyunca İslâm dünyasının her tarafında etkili olduğu görülmektedir. Bu etkiyi azaltmak isteyen Gazzâlî önce felsefe öğrenmeye çalışmış, bu amaçla Fârâbî ve İbn Sînâ'nın görüşlerini inceleyerek *Maķâşidü'l-felâsife*'sini, ardından bunların fikirlerini çürütmek için *Tehâfütü'l-felâsife*'yi kaleme almıştır. Burada Gazzâlî, Aristo felsefesinin İbn Sînâ tarafından sistemleştirilip bölümlenmiş olan ana disiplinlerini birer birer ele alarak değerlendirmiş ve bunların İslâm dini ve düşüncesi bakımından konumunu belirlemeye çalışmıştır. Ancak Gazzâlî, İbn Sînâ'nın görüşlerini çürütmeyi amaçlarken büyük çapta onun etkisi altında kalmış, eleştirdiği konuların dışındaki görüşlerinin bir kısmını benimsemekten kurtulamamıştır. Gazzâlî'nin *Maķâşidü'l-felâsife*'si, İbn Sînâ'nın *Dânişnâme-i 'Alâ'î* adlı eserinin kısa bazı açıklamalar yapılmış Arapça çevirisi gibidir. Gazzâlî, *Mi'yârü'l-İlm*'de de isim vermeden *en-Necât*'tan büyük çapta alıntılar yapmıştır. Yine bu kitabın mantıkla ilgili tanımlar bahsi, küçük yer değiştirmelerle İbn Sînâ'nın *Risâle fi'l-hudûd* adlı eserinden alınmıştır. Gazzâlî'nin *Mizânü'l-'amel*'inin ah-lâkî erdemlerden bahseden uzun bir bölümü de yine bazı paragrafların yer değiştirmesiyle İbn Sînâ'nın *el-Ahlâk* risâlesinden aktarılmıştır. Bu bölüm özet halinde *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'de de yer almaktadır. Aynı şekilde Gazzâlî'ye aidiyeti tartışılan *Me'âricü'l-kuds*'te İbn Sînâ'nın nefisle ilgili görüşleri büyük ölçüde ictibas edilmiştir. Fakat Gazzâlî bu alıntılarını yaparken ne İbn Sînâ'nın adından söz etmekte ne de alınan eseri bildirmektedir. Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-felâsife*'deki eleştirileriyle İbn Rüşd'ün *Tehâfütü'l-Tehâfüt*'teki eleştirileri sonunda büyük darbeler alan İbn Sînâ felsefesi XIII. yüzyılda

Osmanlı döneminde karşılaşılan yeni arayışlarda bu yorumun dikkatle takip edildiği görülmektedir. Hatta günümüz İran düşüncesinde de aynı yorumun izlerini görmek mümkündür. Fahreddin er-Râzî'nin ortaya koyduğu ve onun öğrencilerinin geliştirdiği modeli eleştirmek üzere kaleme aldığı eserlerinde Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd gibi İslâm filozoflarını da ağır biçimde tenkit eden İbn Teymiyye, mülhid diye nitelediği İsmâîlîler'in görüşünü özellikle İbn Sînâ'nın, benimsediğini ileri sürmüştür (*Der'ü te'ârûzî'l-'aql ve'n-naql*, VI, 252).

İbn Sînâ felsefesi Endülüs'e oldukça geç intikal etmiştir. Nitekim onun ilk izleri, İbn Tufeyl'in *Hay b. Yakzân* adlı risâlesinde görülür. Bu düşünür, İbn Sînâ'nın Meşşâî felsefesinden çok *eş-Şifâ*'ın önsözünde bahis konusu edilen Doğulular'ın felsefesiyle ilgilenmiştir. İbn Tufeyl, İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ*'da Aristo'ya mal ettiği birçok görüşün aslında Aristo'nun eserlerinde bulunmadığını da telmih etmektedir (*Hay b. Yakzân*, s. 63). İbn Sînâ felsefesinin Endülüs'te daha etraflı ola-

rak tanınmasını sağlayan İbn Rüşd, aynı zamanda ona karşı en ağır eleştirileri yöneltten düşünürdür. İbn Sînâ'yı Aristo felsefesini çarpıtan bir kişi olarak tanıtan filozof özellikle akıllar teorisi, işrâk görüşü ve, "Birden ancak bir çıkar" şeklindeki Yeni Eflâtuncu anlayış gibi bazı temel konularda onun yanlıgı içinde bulunduğunu ileri sürer. İbn Rüşd'ün nazarında İbn Sînâ, Aristo'yu Yeni Eflâtuncu tezlerle İslâm dünyasına takdim eden kişidir. Hemen hemen bütün İslâm filozoflarını eleştiren ve onların Aristo'yu yanlış anladıklarını ileri süren süfî filozof İbn Seb'in de İbn Sînâ'yı tenkit ederek onun safsatayı temel alıp göz boyamayı amaç haline getirdiğini söyler (*Büddü'l-'arif*, s. 116).

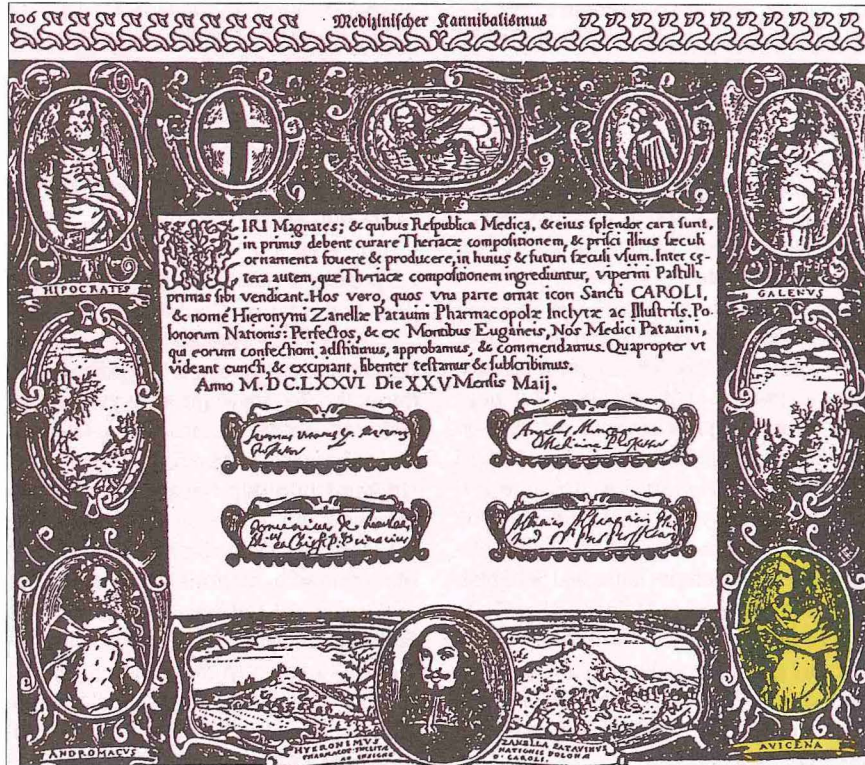
2. Batı Dünyasına Etkileri. İbn Sînâ'nın fikirleri, XIII. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlandığı Batı dünyasında bütün Ortaçağ boyunca pek çok Latin düşünürü için yol gösterici olmuştur. Daha sonra özellikle Rönesans döneminde İtalya'da ve öteki Avrupa ülkelerinde XVII. yüzyıla kadar onun hem tıbbî

hem de felsefî görüşleri, üzerinde en çok tartışılan görüşler olmuştur. İbn Sînâ'nın Batı dünyasına etkilerini inceleyen Ortaçağ felsefesi uzmanı Etienne Gilson, çok yüksek bir kültür birleşiminin örneğini veren Arap (İslâm) felsefesini, bilhassa İbn Sînâ ve İbn Rüşd'ü hesaba katmadan bir hristiyan ilâhiyat tarihi yazılamayacağını ileri sürmekte, İbn Sînâ'nın Henri de Gand üzerindeki etkilerinin bile tek başına incelenmeye değer olduğunu belirterek, "Felsefe ve ilâhiyat alanındaki bu fevkalâde durum İbn Sînâ'nın Batı düşüncesi üzerindeki derin etkisini ortaya koyar" demektedir ("Avicenne en Occident", *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge*, XLIV, 91, 97, 103, 104, 114).

Gilson'un açtığı çığır devam ettirerek elli yılı aşkın bir süre boyunca yürüttüğü titiz çalışmalarla İbn Sînâ'nın Batı'ya tesisinin ana malzemelerini tesbite çalışan M. Marie Thérèse d'Alverny de İbn Sînâ'nın Ortaçağ ve Rönesans dönemi düşünürleri üzerindeki derin etkisinin çeşitli yönlerinden söz etmektedir (*Avicenne en Occident*, I, 8-11; II, 12-16). Ona göre şu anda var olan koleksiyonlar bile çok kuvvetli biçimde İbn Sînâ'nın Ortaçağ Avrupası üzerindeki etkisini göstermektedir (*a.g.e.*, VI, 67). Yine aynı çığırdan yürüyen İbn Sînâ uzmanlarından Anne Melle Goichon, Londra Üniversitesi'nde verdiği üç konferanstan oluşan eserinde bu etkiyi incelemiştir (bk. bibl.). A. C. Crombie de İbn Sînâ'nın Ortaçağ bilim geleneği üzerindeki etkilerini bir makalesinde ifade etmektedir (bk. bibl.).

a) İbn Sînâ'nın Batı Dünyasına Girişi. XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren skolastik filozoflar ve din adamları tarafından tanınmaya başlayan İbn Sînâ'nın daha yakından bilinmesi, *eş-Şifâ*'ın bazı bölümlerinin ilk defa İbn Dâvûd (Avendauth) tarafından tercüme edilmesiyle mümkün olmuştur. İbn Dâvûd, *eş-Şifâ*'ın "Tabîiyât" bölümünün VI. kitabı olan "Kitâbü'n-Nefs"i *De Anima liber sexius Naturalium* başlığı altında Latince'ye çevirerek o zamanki Toledo Başpiskoposu Jean'a takdim etmişti. Daha sonraki dönemlerde de eserin çeşitli bölümlerinin çevirileri yapılmıştır. *el-Kânûn fi't-tıbb*'ın Gerard de Cremona tarafından XII. yüzyılın sonlarında Tuleytula'da Latince'ye çevrilmesiyle birlikte İbn Sînâ'nın bir hekim olarak da ünü Batı'da yayılmaya başlamıştır. Bu çeviriyi Cremona'nın katedral okulundaki öğrencileri kısa zamanda

Üzerinde Hipokrat, Câlînûs ve Mitridatikum'un terkbini tekrar tesbit eden Andramachus'tan başka İbn Sînâ'nın da resmi bulunan, Polonyalı hekim Hieronymi Zanellae Patavinus'un tıyarak terkbine dair diploma (Nürnberg Germanisches Museum)

Montpellier'e taşımış, oradan da diğer Avrupa ülkelerine aktarılmıştır. Eserin diğer çevirilerinden biri, Padoa Üniversitesi hocalarından Andrea Graziolo'nun tercümesi olup ilk bölümü 1585'te Venedik'te basılmıştır. İbn Sînâ'nın *el-Urcûze fi't-tıbb*'i ilk defa XII. yüzyılda büyük bir ihtimalle Tuleytula'da Gerard de Cremona tarafından Latince'ye çevrilmiştir. Montpellierli Armengaud de Blaise, eseri İbn Rüşd'ün şerhiyle birlikte 1284'te ikinci defa Latince'ye tercüme etmiştir. Moise İbn Tibbon tarafından İbrânce'ye de çevrilen bu eserin sonraki devirlerde de tercümeleri yapılmıştır. *el-İşârât ve't-tenbîhât* ile *en-Necât* Latince'ye çevrilmemekle birlikte Raimundo Martini, 1278 yılı civarında kaleme aldığı *Pugio Fidei* adlı eserinde bunlardan bazı pasajları tercüme etmiş, böylece Batı dünyası XIII. yüzyılın sonlarında bu iki eserden de haberdar olmuştur. Filozofun *Ah-kâmü'l-edviyeti'l-kalbiyye* adlı eseri de Arnol-do de Villanova tarafından 1306'da Berşelûne'de *De Viribus Cordis* (*De Medicinis Cordialibus*) adıyla Latince'ye tercüme edilmiştir (Venetiis 1527; Lyon 1559). Andreas Alpago, XVI. yüzyılda son defa olmak üzere İbn Sînâ'nın söz konusu eserlerinin dışında kalan ve pek bilinmeyen bazı eserlerini Arapça'dan Latince'ye çevirmiştir. Bunlar arasında *er-Risâletü'l-Adhaviyye fi emri'l-me'âd*, *Ma-kâle fi'n-nefs* ve *et-Ta'likât*'tan seçmeler, *Risâle fi'l-ğudûd*, *Akşâmü'l-'ulûmü'l-'akliyye* ve *el-Ecvibe 'ani'l-mesâ'ilü'l-'aşere* adlı eserler sayılabilir.

Tanınmaya başlanmasından itibaren Batı dünyasını büyüleyen İbn Sînâ'nın üslûbu dönem Batılı ilim adamları için bir model oluşturacaktır. Bu üslûbu tahlil ederek Latin müellifleriyle karşılaştıran Etienne Gilson'a göre Saint Thomas, Aristo'nun eserlerini şerh ederken İbn Rüşd'ün üslûbunu kullanacak, Albertus Magnus da bütün külliyatında filozofun üslûbunu tercih edecektir. Nitekim açıkça belirtilmese de bu son düşünürün üslûbundan eserlerini Latinler için eş-Şîfâ' şeklinde kaleme aldığı görülmektedir. Guillaume d'Auvergne, Dominicus Gundissalinus, Roger Bacon gibi düşünürler de aynı üslûbu benimseyeceklerdir. Hatta Roger Bacon, İbn Sînâ'yı taklit ederek bir Latin eş-Şîfâ'ı yazmayı bile denemiştir (aş. bk.). Gilson, Latin âlemindeki bütün İbn Sînâ okuyucularının onun üslûbuna hayran kaldığı görüşünü tekrarlar ("Avicenne en Occident", *Archives d'his-*

toire doctrinale et littéraire du moyen âge, LXIV, 90-94).

İbn Sînâ'nın eserlerinin Latince'ye tercüme edilmesiyle ilk defa onun etkisinde kalan Guillaume d'Auvergne ve Dominicus Gundissalinus gibi Latin düşünürleri yazdıkları eserlerde bu üslûbu kullanırlar. Daha sonra İbn Rüşd'ün şerhleriyle birlikte Aristo'nun fikirleri tanınmaya ve üniversite muhitlerinde ilgi toplamaya başlayınca İbn Rüşdcü yorumlara karşı ve İbn Sînâ'nın yorumlarına dayalı Aristoculuk ilgi çekmeye başlayacaktır. Henri de Gand'ın eserleri bu türün örneğini teşkil eder. Fakat bu etkinin en çok görüldüğü düşünür Jean Duns Scott'tur. Henri de Gand'ın hazırladığı malzemeleri kullanan Scott, hristiyan teolojisi için İbn Sînâ tarafından gözden geçirilerek yorumlanmış olan Aristo düşüncesini temel alıp metafizik yorumlar yapıyordu. Klasik dönem skolastikleri tarafından kullanılmaya devam edilen bu yaklaşım, XIV. yüzyılda William d'Occam'ın saf mantığa dayalı diyalektik yöntemi yaygınlaştırmasına kadar sürmüştür (a.g.e., LXIV, 97-98).

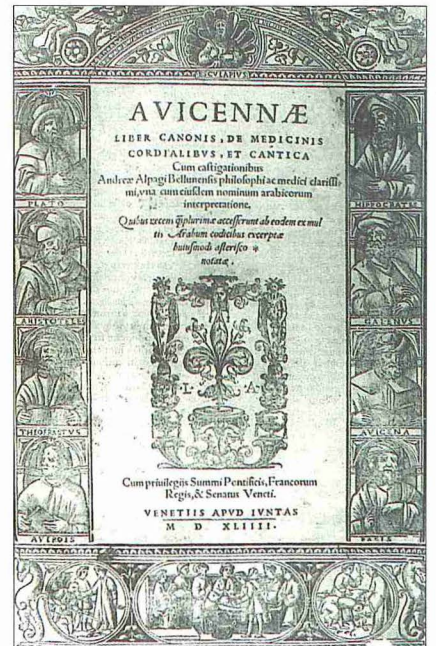
Başlangıçta Latinler, İbn Sînâ'nın eserlerinin Aristo felsefesinin bir yorumu olduğunu sanıyorlardı. Çünkü bunlar Aristo'nun eserlerinden önce Latince'ye çevrilmişti. Ancak daha sonra böyle olmadığının farkına vardılar. XIII. yüzyılda Augustinciler, İbn Sînâ'nın görüşlerini kendilerine daha yakın bulmuşlar ve onunla Saint Augustin'in aydınlanma ve feyiz doktrini arasında irtibat kurmaya çalışmışlardı. Yüzyılın sonlarına doğru ise özellikle Guillaume d'Auvergne ve Roger Bacon'ın katkılarıyla bu akım Augustinizm içinde büyük bir gelişme göstermiş, böylece ilk defa Etienne Gilson'un ortaya attığı İbn Sînâci Augustincilik akımı ortaya çıkmıştır. Gilson'a göre XIII. yüzyılın sonuna doğru Jean Duns Scott gibi Augustinizm'in etkisinden kurtulmuş İbn Sînâci düşünürler yetişmiştir (*Les sources gréco-arabes de l'Augustinisme avicennisant*, s. 102 vd.).

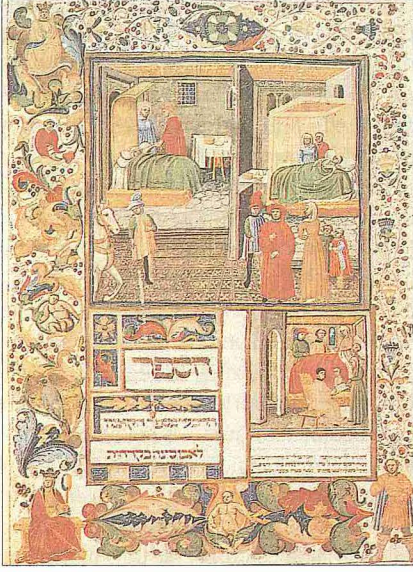
Buna karşılık Pere de Vaux XIII. yüzyılda, biri -Gilson'un ifade ettiği gibi- Augustin ile beraber İbn Sînâ'nın etkisinde kalmış olan İbn Sînâci Augustincilik, diğeri de yalnızca İbn Sînâ'nın tesiri altında bulunan Latin İbn Sînâcılığı olmak üzere iki farklı akımın mevcut olduğunu bildirmektedir. Ancak bu akımın temsilcileri, kendilerini doğrudan İbn Sînâci olarak tanıtmaktan çekindikleri için İbn Sînâ'nın gö-

rüşlerini Augustin'in görüşleriyle birleştirerek ifade ediyorlardı. Pere de Vaux, bu görüşünü desteklemek üzere İbn Sînâ'ya izâfe edilen *De Causis primis et secundis* adlı uydurma bir metinden de nakiller yapmıştır (*Notes et textes sur l'Avicennisme latin*, s. 5-12). Her ne kadar Maurice de Wulf ve onu takip eden Fernand van Stenberghen gibi bazı muhafazakâr Katolikler Latin İbn Rüşdcülüğü, Augustinci İbn Sînâcılık ve Latin İbn Sînâcılığı diye adlandırılan akımların mevcudiyetini reddetmiş, bu eğilimlerin sahibi olan düşünürlerin ortak vasıflarının Aristoculuk olduğunu ve dolayısıyla hepsini Latin Aristoculuğu diye tanımlamanın daha doğru olacağını öne sürmüşlerse de (Stenberghen, s. 127-128) araştırmalar, XIII. yüzyılda çok etkili bir İbn Rüşdcü ve İbn Sînâci akımın bulunduğunu ortaya koymuştur.

b) Latin İbn Sînâcılığı. Latin İbn Sînâcılığı'nın temellerini öncelikle İbn Sînâ'nın eserlerini Latince'ye çevirmiş olan mütercimler atmıştır. Bunlar bir yandan filozofun eserlerini Latince'ye çevirirken bir yandan da onun görüşleri doğrultusunda eser yazarak onun etkisinin yaygınlaşmasını sağlıyorlardı. Arapça'dan La-

İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-tıbb*'inin Andreas Alpago tarafından yapılan Latince tercümesinin 1544'te Venedik'te nesredilen nüshasının kapak sayfası

İbn Sīnâ'nın *el-Kānūn fi'l-tib* adlı eserinin İbrânice tercümesinden minyatürlü bir sayfa (Bologna Biblioteca Universitaria, Cod. nr. 2197, vr. 402*)

tince'ye tercüme hareketinin en önde gelen simalarından olan ve İslâm düşünürleri istikametinde eser kaleme alarak İslâm Meşşâîliği'ni Yeni Eflâtuncu bir yorumla Batı dünyasına tanıtan Dominicus Gundissalinus (Domingo Gondisalvo, Gonzalvi, Gonzelez) Kindî, Fârâbî, İbn Sīnâ, İbn Rüşd ve Gazzâlî gibi İslâm düşünürlerinin çalışmalarını tercüme ettiği gibi kendisi de bunlardan ilham alan eserler yazmıştır. Bu düşünürün, eserlerinin çoğunda müslüman filozofların kitaplarından aldığı pasajlarla hristiyan düşüncesini birleştirerek yeni bir sentez kurmaya çalıştığı görülür, en çok örnek aldığı düşünür ise İbn Sīnâ'dır. Nitekim *De Prosessione Mundi* adlı eserinde hristiyan kozmogonisindeki yaratılış olayını İbn Sīnâ ve İbn Cebir'ün görüşleri doğrultusunda açıklamaya çalışır. *De Immortalitate Animae* adlı eseri ise İbn Sīnâ'nın *Kitâbü'n-Nefs*'i istikametinde bir ruh anlayışını ortaya koyduğu için Ortaçağ'da çokça tartışılmıştır. Bu mütercime Ortaçağ'da uydurma eserler de izâfe edilmiş olup bu eserlerin çoğunluğu İbn Sīnâ etkisinin izlerini taşımaktadır. Dominicus Gundissalinus'a atfedilen ve *Liber Avicennae in Primus et Secundus Substantiis et de Fluxu Entis* (*De Fluxu Entis*) adıyla tanınan bir eserde İbn Sīnâ ile

Saint Augustin, Pseudo Denys, Nysseli Gregoire ve Jean Scott Erigene'in fikirleri birleştirilmeye çalışılmaktadır. 1130 yıllarında Arapça'dan Latince'ye tercüme yapan İbn Dâvûd'un daha çok Gundissalinus'a yardım ettiği ve muhtemelen Gundissalinus'un seçtiği eserleri Arapça'dan Latince'ye aktardığı, Gundissalinus'un da bunları redakte ettiği sanılmaktadır (Watt, s. 69). İbn Dâvûd'un *Kitâbü'n-Nefs* çevirisinin elliden fazla nüshası günümüze ulaşmıştır. Halbuki aynı eserin Arapça aslından zamanımıza kadar ancak otuz nüsha gelebilmiştir.

Arapça'dan Latince'ye çeviri yapanların en önemli siması olan Gerard de Cremona'nın tercüme ettiği seksen yedi eser arasında İbn Sīnâ'ya ait olanlar da vardır. Ayrıca müslüman düşünür ve bilgilerin yazdıkları eserlerden faydalanarak kendisi de bazı kitaplar kaleme almıştır. Gerard de Cremona'nın çalışmaları ile antik kültürün mirası ve bütün entelektüel ürünleriyle İslâm kültürü Avrupa kıtasına taşıyor, böylece Rönesans'tan modern düşünceye uzanacak köprünün çatısı kuruyordu.

İbn Sīnâ'nın *eş-Şifâ*' adlı eserinin hayvanlar bölümünü "Abbreviatio Avicenne de Animalibus" başlığı altında Latince'ye tercüme ederek imparatora sunan Michel Scot, tercümelerinin yanı sıra bazı telif çalışmalarıyla da gerek İbn Rüşd'ün gerekse İbn Sīnâ'nın Batı'da tanınmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur (Haskins, s. 279). Michel Scot ile aynı zamanda tercüme yaptığı sanılan Alfred de Sareshal, İbn Sīnâ'nın bazı eserlerini Arapça'dan Latince'ye çevirdiği gibi kendisi de *De Motu Cordis* adıyla bir eser yazmış, bu eserinde Fârâbî ve İbn Sīnâ'nın geliştirdiği Yeni Eflâtuncu sudûr teorisini yorumlamış, Albertus Magnus da onun bu yorumuna dayalı yeni bir antropoloji geliştirmeye çalışmıştır (Gilson, *La philosophie au moyen âge*, s. 551).

Gonzalve Garcia de Gudiel tarafından XII. yüzyılın sonlarına doğru Burgos'ta oluşturulan çeviri ekibi İbn Sīnâ'nın *eş-Şifâ*'nın "e't-Tabî'yyât" bölümünü yeniden tercüme etmiş; bu ekibin başkanı olan Jean Gonzalve, Salomon adlı bir yahudinin de yardımıyla *eş-Şifâ*'ın "es-Semâ'ü't-Tabî'î" bölümünün on fennini, "es-Semâ' ve'l-âlem", "el-Kevn ve'l-fesâd", "el-Fî' ve'l-infi'âl" ve "el-Âşârü'l-fulviyye" adlı kitaplarının tamamını Latince'ye çevirmiştir. Bu çevirilerle birlikte İbn Sīnâ

külliyyatı daha bütün olarak Batı'ya aktarıldığından filozofun etkisinin genişlediği görülmektedir. İbn Sīnâ'nın *el-Urcûze fi't-tib* adlı eserini İbn Rüşd'ün şerhiyle beraber Latince'ye tercüme eden Armengaud de Blaise de gerek Montpellier Tıp Okulu'ndaki derslerinde gerekse önce Aragon Kralı II. Jayme'nin (Hayme), daha sonra da Papa V. Clément'in yanında yaptığı fizik ve tıpla ilgili çalışmalarında filozofun görüşlerini ve tıbbî tecrübelerini Batı dünyasına tanıtırıyordu. Onun çalışmaları, ileriki dönemlerde İtalya'da görülecek İbn Sīnâ etkisine önemli katkılarda bulunmuştu.

Latin dünyasında görülen son İbn Sīnâcı mütercim ve düşünür olan Andreas Alpago Kıbrıs, Suriye ve Mısır'da geziler yaparak pek çok malzeme toplamış, Gerard de Cremona tarafından tercüme edilen *el-Kānūn fi'l-tibb*'in tashihi neşrini hazırlarken eserin İbrânice tercümesinden de istifade etmiştir. Andreas Alpago, İbn Sīnâ'nın bir tabip olarak Rönesans döneminde yeniden ilgi odağı haline gelmesini sağlayan kişilerin başında yer almaktadır. Onun özellikle Şii düşüncesine ve İbn Sīnâ'nın gnostik ve Bâtîni yorumlarına ilgi duyduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Şehrezûrî'nin *eş-Şeceretü'l-ilâhiyye* adlı eseriyle de ilgilenmiştir.

Paris'te ilâhiyat öğrenimi gören ve 1228 yılında Papa IX. Gregoire tarafından Paris başpiskoposluğuna getirilen Guillaume d'Auvergne, Latin dünyasında mütercimler dışında İbn Sīnâ'dan etkilenen ilk düşünürlerdendir. Kendisi, papalık tarafından yabancı (Araplar ve Grekler) etkilerin ortadan kaldırılması misyonuyla yükümlü kılındığı halde bilhassa Aristo ve İbn Sīnâ'nın görüşlerinin kilise dogmaları çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği kanısını taşıyor ve bu amaçla bir yandan Aristo'nun metinlerini inceliyor, bir yandan da İslâm kaynaklarına başvuruyordu. Birçok müslüman âlim ve düşünürle birlikte İbn Sīnâ'ya da referanslar yapmış, Aristo'dan sonra en çok ilgi duyduğu düşünür İbn Sīnâ olmuştur. Özellikle ilimler tasnifi ve tanımlar konusunda İbn Sīnâ'ya başvurduğu gibi birçok örneğini de onun eserlerinden almıştır. Bu durum yalnız felsefi konularda değil dinî konularda da görülmektedir (Vaux, s. 22-23). Ancak Guillaume d'Auvergne ruhun ölmezliği, âlemin kıdemi, gök cisimlerinin canlı olduğu gibi meselelerde İbn Sīnâ'nın yanıldığını ileri sürmüş, onun

akıllar teorisini reddederken saf felsefi konularda görüşünü benimsemiştir.

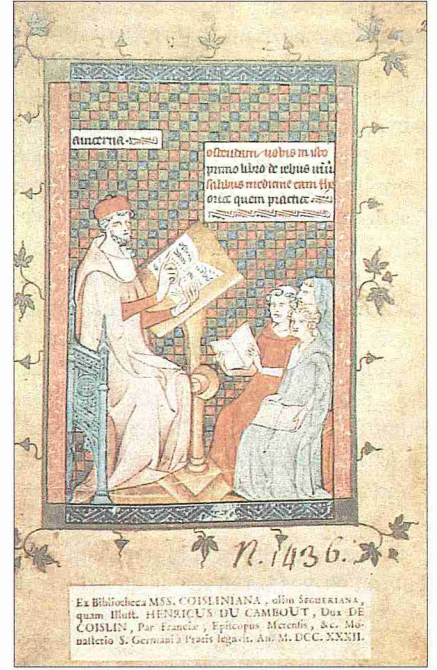
İslâm filozoflarından en çok İbn Sînâ'nın görüşlerini kendisine yakın bulan ve Augustinci İbn Sînâcılık hareketinin ortaya çıkmasına öncülük eden Albertus Magnus, İbn Sînâ gibi sudûr teorisini kabul etmiş, yaratmanın bir defada oluverdiğini savunmuş ve Meşşâî felsefesiyle Saint Augustin'in işrâk teorisini uzlaştırmaya çalışmıştır. Ayrıca İbn Sînâ'nın nefis görüşünü de benimseyen düşünür, özellikle nefsin kuvvetleri ve fikirle hads kavramları arasındaki ayırım konusunda İbn Sînâ'yı takip etmiştir. *Summa de Creaturis* adlı eserinde kâinatın yaratılışı ve kıdemini tartışan Albertus, bilhassa sonradan meydana gelen (hâdis) varlıkların kesreti konusunda İbn Sînâ'nın görüşlerini savunmuştur.

Albertus Magnus'un öğrencisi Saint Thomas ilk eserlerini yazdığı sıralarda artık Aristo, İbn Sînâ ve İbn Rüşd felsefesinin temel metinleri Latince'ye çevrilmiş, özellikle akademik çevrelerde uzun uzadıya tartışılmıştı. Bu gelişmelerin Hristiyanlık aleyhindeki etkilerini ortadan kaldırmak üzere yola çıkan Saint Thomas, bir yandan İbn Rüşdcülüğe karşı mücadele verirken öte yandan hocasının da desteklediği İbn Sînâcî işrâk doktrininin Augustin'in aydınlatma görüşüyle birleştirilmesi fikrinin tehlikelerine dikkat çekmiştir. Fakat Saint Thomas, İbn Rüşd karşısında zaman zaman ağır bir üslûp kullanırken İbn Sînâ'ya çok saygılı davranır ve fikirlerinden yararlanmak için özel bir çaba harcar. Hatta bu filozofu bir üstat kabul eder ve onun görüşleriyle Hristiyanlığı uzlaştırmaya çalışır (Anawati, s. 67-68). Varlık ve mahiyet ayırımı, farklı cins ve neveler, ferdileşme, sebep-sonuç ilişkisi, Tanrı'nın birliği, ilmi, iradesi, yoktan yaratma, mânevî cevherler ve melekler konusunda sık sık İbn Sînâ'nın görüşlerine başvuran Thomas mufârik akıllar, sudûr teorisini, "Birden ancak bir çıkar" kuralı, zorunlu yaratma, âlemin kıdemi, irade hürriyeti, bedenlerin haşri, peygamberliğin elde edilmesi, Tanrı'nın cüz'ileri bilmesi gibi konularda ise onu eleştirir. Gilson, İbn Sînâ'nın Saint Thomas üzerindeki etkisinin çok derin ve uzun süre devam ettiğini belirttikten sonra, "İbn Sînâ olmasaydı şüphesiz ki biz yine bir Akinolu Saint Thomas'ya sahip olacaktık ama bu şimdiki Saint Thomas olmayacaktı" der ("Avicenne en Occident", *Archives d'his-*

toire doctrinale et littéraire du moyen âge, LXIV, 104, 114, 120).

Paris Üniversitesi'nde ilâhiyat profesörü olan Henri de Gand metafizik, ontoloji ve özellikle ruh konusunda İbn Sînâ'nın fikirlerini benimsemiş, Roger Bacon da İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ*'ını örnek alarak (a.g.e., LXIV, 93) *Opus Majus* adlı eserini yazmıştır. Albertus Magnus, Saint Thomas ve Alexandre de Hales gibi dönemindeki bütün düşünürlerle hesaplaşan Bacon'ın nazarında en büyük filozof İbn Sînâ'dır ve Aristo'yu en iyi şerheden de İbn Rüşd değil bu filozoftur. Latin düşünürleri arasında İbn Sînâ'nın hayatını en iyi bilen kişi olan Bacon, İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ*'da anlattığından farklı bir felsefesi bulunduğunu ve bunun da Doğulular'ın hikmeti adını taşıdığını, gerçek görüşlerinin orada anlatılanlar olduğunu belirterek bu felsefe hakkında yeterli bilgiye sahip bulunulmadığı için üzüntüsünü ifade etmektedir (Jourdain, s. 389 vd.). İbn Sînâ'nın evren, gök cisimleri ve ruhla ilgili görüşlerini benimsediğini de belirten Bacon bunların kutsal metinlerle uzlaştırılabileceğini düşünmekte, papaya yazdığı mektupta İbn Sînâ'nın tasvir ettiği halifeliliğin kutsal papalık makamı ile aynı olduğunu ileri sürmektedir. Buna karşılık İbn Sînâ'nın âlemin kıdemi ve sudûr konusundaki görüşlerine karşı çıkar. Onun tasarladığı işrâk anlayışı İbn Sînâ'ninkinden farklıdır. Gilson, Bacon'un eserlerini yazarken İbn Sînâ'nın üslûbunu benimsediğini ve onu taklit ettiğini bildirmektedir ("Avicenne en Occident", *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge*, LXIV, 93).

Skolastik düşünürler içerisinde İbn Sînâ etkisinin en çok görüldüğü filozof Jean Duns Scott'tur. Etienne Gilson, "Saint Thomas, İbn Rüşd'ü devam ettirdiği gibi Duns Scott da İbn Sînâ'yı devam ettirir. Metot olarak Saint Thomas İbn Rüşd'e, Duns Scott da İbn Sînâ'ya çok şey borçludur" der (*La philosophie au moyen âge*, s. 610-618). Duns Scott'a göre İsa'nın elçileri arasında Saint Paul ve Katolik din adamları arasında Augustin ne ise filozoflar arasında da İbn Sînâ odur (a.g.e., s. 115). Kendisi özellikle metafizik, varlık felsefesi, tecrübi bilgilerin değeri, küllî olanla cüz'î olanın ilişkisi konularında İbn Sînâ ile paralel düşünür. Diğer taraftan başta Saint Bonaventure, Alain de Lille, Thomas d'York, Ulrich de Strasbourg gibi bazı XIII. yüzyıl düşünürleri de çeşitli

İbn Sînâ'nın *el-Cürûze fi't-tıbb* adlı eserinin Latince tercümesinde İbn Sînâ'yı ders verirken gösteren minyatür (Paris Bibliothèque Nationale, nr. 1436, vr. 2°)

konularda İbn Sînâ'nın fikirlerini benimsemekteydiler.

İtalyan Rönesansı'nın oluşumunda İbn Rüşdcülük kadar İbn Sînâcılığın da etkili olduğu görülmektedir. Nitekim bu yüzyılda Venedik ve Padoa'da İbn Sînâ'nın eserleri yeniden incelenmekte ve şerh edilmektedir. Bilhassa XIII. yüzyıldan itibaren İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-tıbb*'ı İtalya'da büyük bir ilgiye mazhar olmuş ve ilk defa Bologna, ardından Padoa'daki yüksek öğrenim kurumlarında okutulmaya başlanan eserin çeşitli bölümleri üzerine pek çok şerh yazılmıştır. Bunlardan, Bologna Üniversitesi profesörlerinden Taddeo Aldoretti'nin 1260 yıllarında yazdığı anlaşılan ve diğer şârihler tarafından sıkça kullanılan şerhin I. cildi kaybolmakla birlikte II. cildi Gentile de Foligno şerhiyle bir arada 1523'te Venedik'te basılmıştır. Bu şerhlerde İbn Sînâ'nın tıbbi yanında felsefi görüşlerine de atıflarda bulunuluyordu.

İbn Sînâ'nın görüşlerinin modernlik ve aydınlanma bağlantısı henüz incelenmemiş olmakla beraber bu hususta dolaylı bilgilere rastlanmaktadır. Meselâ İbn Sînâ'nın adından hiç söz etmese de Des-

cartes'in "cogito"sunu İbn Sînâ'nın "uçan adam" istiaresini çağrıştırmaktadır (Goichon, s. 96). Filozofun görüşleriyle Leibnitz'in görüşleri arasında da bazı paralellikler görülmektedir; ilimler tasnifi ve evren telakkisi bakımından İbn Sînâ Leibnitz'in müjdecisi gibidir. İbn Sînâ'nın "cismanî kuvvetin tedricî olarak kuvveden fiile çıkması" şeklindeki hareket tanımını Leibnitz'in süreklilik görüşüne çok yakındır. Aynı şekilde bilginin teemmülle bilinç haline geldiğini söyleyen Leibnitz bu noktada da İbn Sînâ'ya yaklaşır. Varlıkta iyiliğin esas, kötülüğün ârizî olduğunu belirten İbn Sînâ ile Leibnitz'in optimizmi arasında da benzerlikler görülmektedir (Karlığa, *Uluslararası İbn Sînâ Sempozyumu*, s. 438).

Öte yandan Spinoza'nın ontolojisinde önemli bir yer tutan kendiliğinden varlık ve cevher tanımı, İbn Sînâ'nın varlık tanımını ile örtüştüğü gibi vehim gücüyle ilgili açıklamaları, vâcip, mümkün ve zarûrî kavramlarına getirdiği yaklaşımlar da İbn Sînâ'ninkilerle paralellik arz etmektedir (Arnaldez, sy. 89-91 [1978], s. 168-169). Ayrıca Spinoza'nın din-felsefe ilişkisi, peygamberlik konusundaki görüşleriyle İbn Sînâ'nın görüşlerinde de yer yer benzerlikler görülmektedir. Her ne kadar Spinoza eserlerinde ondan söz etmezse de bu fikirlerin Latin ve yahudi filozofları aracılığıyla ona ulaşmış olması mümkündür (Arslan, *Uluslararası İbn Sînâ Sempozyumu*, s. 377 vd.).

3. Doğu'da ve Batı'da Oluşan İbn Sînâ Efsaneleri. Filozofun çeşitli kültür çevrelerinde yankılar uyandıran bir kişiliğe sa-

hip olmasının bir sonucu olarak Doğu'da ve Batı'da efsanevî bir İbn Sînâ imajı oluşmuştur. Filozof bazan bir masal kahramanı prens, bazan destanlara konu olan bilge ve ermiş kişi, bazan da taşı toprağı altına çeviren bir büyücü, bir simyacı olarak tanıtılmıştır. İbn Sînâ'yı Bythinie kralı, Sevilla prensi diye tanıtanlar olduğu gibi Moritanyalı bir siyahî Arap, Fars veya Türk asıllı olarak gösterenler, hatta İspanyol ve hristiyan yapanlar bile çıkmış; kendisinden 600 yıl önce yaşayan Saint Augustin ile mektuplaştığını söyleyenler ve Lokman Hekim'le özdeşleştirenler dahi olmuştur. Padoalı ve Venedikli tıp profesörleri Prodescimo Muzio ile Pietro Rochabonelle'in birlikte hazırladıkları *el-Kânûn fi't-tıbb*'in 1476 Padoa baskısının sonunda, "Sevilla Prensi İbn Sînâ'nın eseri burada son buluyor" denilmekte, aynı ifadelerin eserin 1490 Venedik baskısında da tekrarlandığı görülmektedir. *el-Kânûn fi't-tıbb*'in lyonnais Symphorien Champier tarafından 1522'de Lugduni'de yapılan bir baskısında yer alan "Kurtubalı prens" in bu şehirde bir hastahane kurduğu, beraberinde Gazâlî ve Fârâbî gibi iki dostu ile birlikte İbn Rüşd gibi bir düşmanın da çalıştığı ve onun İbn Rüşd tarafından zehirlendiği kaydedilmektedir. Paris'te bulunan *el-Kânûn fi't-tıbb*'in XIV. yüzyıla ait bir nüshasının (Bibliothèque Nationale, Latin, nr. 6917) 77. varakında yer alan bir resimde İbn Sînâ başında prenslik tacı, elinde krallık asâsı ile bir öğrencisinin karşısında otururken gösterilmektedir. Padoa pis-koposluğunun 1489'da İbn Rüşd'ün akıl-

ların birliği konusundaki görüşlerini ya-saklamak üzere neşrettiği kararda, ya-saklama gerekçeleri arasında İbn Rüşd'ün doktorların büyüğü ve pek çok kimsenin Bythinie kralı olduğunu iddia ettiği Sevil-lalı İbn Sînâ'yı zehirletmiş olması da kay-dedilmektedir (d'Alverny, *Avicenne en Occident*, XV, 83). 1559'da Lyon'da İbn Sînâ'nın *el-Edviyetü'l-kalbiyye* adlı ese-rinin Latince çevirisini yeniden yayımla-yan Jean Bruyer bazılarının İbn Sînâ'nın Arap, bazılarının da Moritanyalı olduğunu söylediklerini, başkalarının ise onun Kar-tacalı olduğunu bildirdiklerini kaydet-tikten sonra Malta adasıyla ilgili bir eser yazmış olan bir kişinin, halen o adada ya-şayan halkın İbn Sînâ'nın kullandığı te-rimleri kullanmakta olduğunu haber ver-diğini kaydeder. Marie T. d'Alverny, Vati-kan'da 1430-1460 yılları arasında yazıl-mış bir mecmua içerisinde İbn Sînâ ile Saint Augustin'in mektuplaşmalarını içeren "Epistola Avicennae ad Sanctum Augustinum" başlıklı bir metin bulmuş-tur.

Latin dünyasında yaygın olan Kurtu-balı veya Sevilalı prens tanımlamasının aynı yüzyılda İbrânî literatüründe de yay-gın olduğu görülmektedir. Nitekim XIV. yüzyılda İshâ b. İshak el-Kurtubî, *el-Kā-nûn fi't-tıbb*'i serhederken bazı kişilerin İbn Sînâ'nın İspanyol asıllı olduğunu söy-lediklerini belirtir. Bu yanlış bilgiyi düzelt-mek üzere Andreas Alpago, onun İspan-yol değil İran kökenli olduğunu ispat et-mek amacıyla, İbn Sînâ'nın hayatından bahseden *Sîretü's-Şeyhi'r-Re'îs*'in İbn Hallikân ve İbn Ebû Usaybia tarafından aktarılan metnini Latince'ye çevirme ge-reği duyduğunu kaydetmektedir (a.g.e., XIII, 190).

İran ve Türk edebiyatında da İbn Sînâ'nın efsanevî kişiliğini anlatan uzun ma-sallar ve destanlar mevcuttur. Bunlar ara-sında, XVI. yüzyılda Derviş Hasan Mehdi tarafından kaleme alınan *İbn Sînâ Kıs-saları* adlı kitap günümüze ulaşmamış-tır. Ancak bu eseri okuduğunu ve ondan faydalandığını bildiren Ziyâeddin Yahyâ *Gencîne-i Hikmet* adlı bir destan kale-me almıştır. Mısır'da basılan (1256) bu eserin daha sonra Mısır ve İstanbul'da ondan fazla baskısı yapıldığı gibi Kazan'da da (1289) yayımlanmış ve Murad Muh-tar Efendi tarafından Arapça'ya tercüme edilmiştir (Ateş, s. 194). İbn Sînâ'nın efsa-nevî kişiliğinden bahseden diğer bir eser de Giritli Aziz Ali Efendi'nin *Muhayye-lât*'idir.

el-Kânûn fi't-tıbb'in 1510'da Pavia'da yayımlanan Latince tercümesinde İbn Sînâ'yı tıbbin hükümdarı gibi tahtta oturan-ken Hipokrat ve Câlînûs ile gösteren resim ile eserin 1520-1522 tarihli Latince tercümesinde İbn Sînâ'yı Sevilalı prens kûr-süsünde gösteren gravür

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sînâ, *La métaphysique, du Shîfâ* (trc. G. C. Anawati), Paris 1978, Önsöz, s. 67-68; Beyhâkî, *Tetimme*, s. 95-96; İbn Tufeyl, *Hay b. Yâkzân* (nşr. Ahmed Emîn), Kahire 1959, s. 63; İbn Ebû Usaybia, *‘Uyûnü'l-enbâ’* (nşr. Nizâr Rızâ), Beyrut, ts., s. 437-459; Sühreverdi el-Maklûl, *el-Meşârî‘ ve'l-mu‘ârahât* (*Opera Metaphysica et Mystica* içinde, nşr. H. Corbin), İstanbul 1945, s. 111; İbn Seb'in, *Büddü'l-'arîf* (nşr. C. Kettûre), Beyrut 1978, s. 116; İbn Teymiyye, *Der'ü te'âruzi'l-'akl ve'n-naql* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1979, VI, 252; Nûrullah et-Tüsterî, *Me‘âlîsü'l-mü'mînîn*, Tahran 1365 hş., II, 203; A. Jourdain, *Recherches critiques sur l'âge et l'origine des traductions latines d'Aristote*, Paris 1843, s. 389 vd.; Charles H. Haskins, *Studies in History of Medieval Science*, Cambridge 1907, s. 279; E. Gilson, *La philosophie au moyen âge*, Paris 1922, s. 551, 610-618; a.mlf., *Les sources gréco-arabes de l'Augustinisme avicennisant*, Paris 1986, s. 102 vd.; a.mlf., "Avicenne en Occident", *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge*, XLIV, Paris 1969, s. 90-94, 97-98, 103, 104, 114; Roland de Vaux, *Notes et textes sur l'Avicennisme latin aux confins des XIIème-XIIIème siècles*, Paris 1934, s. 5-12; A. M. Goichon, *La philosophie d'Avicenne et son influence en Europe médiévale*, Paris 1940; F. von Stenberghen, *Aristote en Occident*, Louvain 1946, s. 127-128; L. Gardet, *La pensée religieuse d'Avicenne*, Paris 1951; E. J. Rosenthal, "Avicenna's Influences on Jewish Thought", *Avicenna Scientist and Philosopher*, London 1952, s. 66-83; Yahyâ Mehdî, *Bibliographie d'Ibn Sînâ*, Tahran 1954; P. Brunet, "La science dans l'antiquité et le moyen âge", *Histoire de science*, Paris 1957, s. 193-366; G. Quadri, *La philosophie arabe dans l'Europe médiévale*, Paris 1960, s. 95-121; H. Corbin, *Histoire de la philosophie islamique*, Paris 1964, s. 235-245; a.mlf., *En Islam iranien*, Paris 1972, III, 233 vd.; a.mlf., *Avicenne et le récit visionnaire*, Paris 1979; Abdurrahman Bedevî, *La transmission de la philosophie grecque au monde arabe*, Paris 1968, s. 74-102; N. Ushida, *Etude comparée de la psychologie d'Avicenne et d'Aristote*, d'Avicenne et de Saint Thomas d'Aquin, Tokyo 1968; F. Gabrieli, "The Transmission of Learning and Literary Influences to Western Europe", *CHIs*, II/B, s. 851-889; Simon van Riet, "Influence de l'arabe sur la terminologie philosophique médiévale", *Acte de 5ème congrès de philosophie médiévale*, Louvain 1971, I, 137-144; Abdülemîr el-A'sem, *el-Feylesûf Naşîrüddîn et-Tûsî*, Beyrut 1980, s. 63; Albert Nasrî Nâdir, *en-Nefsü'l-beşerî 'inde İbn Sînâ*, Kahire 1980; A. C. Crombie, "Ortaçağ Bilim Geleneği Üzerine İbn Sînâ'nın Etkisi" (trc. Mübahat Küyel), *Ibn Sînâ: Doğumunun Bininci Yılı Armağanı* (haz. Aydın Sayılı), Ankara 1984, s. 21-39; Hugonnard-Roche Henri, "La classification des sciences de Gundisalinus et l'influence d'Avicenne", *Etudes sur Avicenne* (éd. J. Jolivet - R. Rashed), Paris 1984, s. 41-75; Edouard Weber, "La classification des sciences selon Avicenne à Paris vers 1250", a.e., s. 77-101; *Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu: Bildiriler* (haz. Müjgân Cumbur - Orhan Doğan), Ankara 1984; Seyyid Hüseyin Nasr, *Üç Müslüman Bilge* (trc. Ali Ünal), İstanbul 1985;

Zeyneb Mahmûd el-Hudârî, *Ibn Sînâ ve telâmî-zühû'l-Latin*, Kahire 1986; M. Watt, *İslâm'ın Avrupa'ya Tesiri* (trc. Hulûsî Yavuz), İstanbul 1986, tür.yer.; M. D. Chenu, *Introduction à l'étude de Saint Thomas d'Aquin*, Paris 1993; M. Thérèse d'Alverny, "Ibn Sina et l'Occident médiéval", *Avicenne en Occident*, Paris 1993, I. makale, s. 8-11; a.mlf., "L'introduction d'Avicenne en Occident", a.e., II. makale, s. 12-16; a.mlf., "La tradition manuscrite de l'Avicenne latin", a.e., VI. makale, s. 67-78; a.mlf., "Avicenne et les médecins de Venise", a.e., XIII. makale, s. 177-198; a.mlf., "Survivance et renaissance l'Avicenne à Venise et Padoue", a.e., XV. makale, s. 77-102; Maurice de Wulf, "L'Augustinisme avicennisant", *Revue de néoscholastique de philosophie*, Louvain 1932, XXXIII, 11-39; a.mlf., "Courants doctrinaux dans la philosophie européenne du XIIIème siècle", a.e., XXXIV, 5-20; Stefan Sweizavski, "Notes sur l'influence d'Avicenne sur la pensée philosophique latine du XVème siècle", *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge*, VIII, Paris 1933, s. 295-305; M. H. Vicaire, "Les porretaines et Avicennisme avant 1215", *Revue des sciences*, XXVI, Paris 1937, s. 449-482; P. Mesnard, "Le millénaire d'Avicenne et ses répercussions", *Annales de l'institut d'études orientales*, XI, Alger 1953, s. 41-42; P. M. de Contenson, "Avicennisme latin et vision de dieu au début du XIIIème siècle", *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge*, XXVI, Paris 1959, s. 29-97; a.mlf., "Saint Thomas et l'Avicennisme latin", *Revue des sciences*, LXIII, Paris 1959, s. 3-31; J. E. Ribera, "Nuevos Datos sobre los Traductores / undisalvi y Juan Hispano", *al-Andalus*, XXXI, Madrid-Grenada 1966, s. 267-280; Chr. von Nispen tot Sevenaer, "La pensée religieuse d'Avicenne vue par Gilles de Rome", *MIDEO*, VIII (1964-66), s. 209; İbrahim Madkour, "Duns Scott entre Avicenne et Averroès", a.e., IX (1967), s. 119-131; R. Arnaldez, "Spinoza et la pensée arabe", *Revue de synthèse*, sy. 89-91, Paris 1978, s. 168-169; J. Michot, "Tables de correspondance des «Ta'liqât» d'Al-Fârâbî, des «Ta'liqât» d'Avicenne et du «Liber Aphorismorum» d'Andrea Alpagò", a.e., XV (1982), s. 231-249.

H. BEKİR KARLIĞA

Literatür. İbn Sînâ'nın fikirleri, talebeleri ve eserleri vasıtasıyla hem İslâm hem de Batı düşüncesini doğrudan etkilemiş, bundan dolayı onun fikirleri ve eserleri birçok araştırmaya konu olmuştur. İbn Sînâ, XI. yüzyıldan itibaren eserlerinin Latince'ye ve zamanla diğer Batı dillerine tercüme edilmesi ve bunları okuyan Ortaçağ düşünürlerinin çalışmaları vasıtasıyla Batı'da önemli bir tesir icra ettiği gibi onun düşüncesi de muhtelif şekillerde araştırma ve tartışma konusu olmuştur. Buna karşılık XIX. yüzyılın ortalarından itibaren şekillenen şarkiyatçılıkla birlikte İbn Sînâ bir düşünce kaynağı olmaktan çok İslâm dünyası-

nı anlamak için bir vesile, ilim ve fikir tarihinin bir konusu olarak görülmüş ve bu çerçevede ele alınmıştır. Filozofia ilgili yazıların önemli bir kısmını onun eserleri hakkındaki çalışmalar teşkil etmektedir. Bu eserlerin çeşitli kütüphanelerdeki yazma nüshaları, bunlar üzerine yazılan şerh, hâşiye ve ta'likler, eserlerin neşirleri ve tıpkıbasımları, çeşitli dillere tercümeleri ve filozof hakkında yapılan çalışmaların değerlendirilmesi de İbn Sînâ literatüründe önemli bir yekün teşkil etmektedir. Bunun yanında hicrî 1370 (1950) ve milâdî 1980 yıllarında iki defa kutlanan doğumunun 1000. yılı münasebetiyle İbn Sînâ ile ilgili araştırmalarda bir yoğunlaşma gözlenmiştir.

Biyografi. İbn Sînâ hakkındaki en eski kaynak Ebû Ubeyd el-Cüzcânî'nin yazdığı hayat hikâyesidir. İbn Ebû Usaybia'nın *‘Uyûnü'l-enbâ’ fi şabakâti'l-eṭṭebbâ’* adlı eserinde kaydettiği bu biyografi (s. 437-459), M. Şerefettin Yaltkaya tarafından Türkçe'ye çevrilerek *Büyük Türk Filozof ve Tıp Ustadı İbni Sînâ* adlı eser içinde yayımlanmıştır (İstanbul 1937). Diğer klasik kaynaklardan bazıları da şunlardır: İbnü'l-Kiftî, *İḥbârü'l-ulemâ’ bi-ahbârî'l-hükemâ’* (Kahire 1326, s. 268-278); İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yan* (II, 157-162); Gıyâseddin Hândmîr, *Düstûrü'l-vüzerâ’* (telif, tercüme ve ta'lik: Harbî Emîn Süleyman, Kahire 1980, s. 225-233); Zahirüddin Ali b. Zeyd el-Beyhakî, *Târîhu hükemâ'i'l-İslâm* (nşr. Memdûh Hasan Muhammed, Kahire 1996, s. 65-81); Yahyâ b. Ahmed el-Kâşî, *Nuket fi ahvâli's-Şeyhî'r-Re'is İbn Sînâ* (nşr. Ahmed Fuâd el-Ehvânî, Kahire 1952). Beyhakî, İbnü'l-Kiftî ve İbn Ebû Usaybia'nın eserlerinde yer alan İbn Sînâ'nın hayat hikâyesi, *Sîretü İbn Sînâ* adıyla bir araya getirilerek Hikmet Hamsî tarafından yapılan Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (Dimaşk 1982). William E. Gohlman da İbn Sînâ'nın *Sîretü's-Şeyh* adlı otobiyografisini klasik eserlerde bulunan başka rivayetlerle birlikte derleyerek açıklamalar ve notlarla birlikte *The Life of Ibn Sînâ. A Critical Edition and Annotated Translation* adıyla İngilizce'ye çevirmiştir (New York 1974).

Binbir gece masallarından biri de İbn Sînâ'ya dairdir. Ayrıca İbn Sînâ ile ilgili birçok menâkıb kitabı (M. Çayırdağ, "Yeni Bir Eski Türkçe Yazma İbni Sînâ Halk Hikâyeleri", *İbni Sînâ, Gevher Nesibe Sultan Adına Düzenlenen "İbni Sînâ Kongresi"*